

התועלת שבעינו וביסורין

[נכתב ע"י הרב משה צוריאל, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 5.
הבהרה. בהסכמת הרב, מאמר זה נערך ע"י תלמידו, אך טרם הגיחו]

"הגר שפחת שרי... – שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה" (בראשית טז, ח-ט)

1. תמוה מאד שכאשר מבשרים להגר "הרבה ארבה את זרעך" (=ברכה), בו-זמנית מבשרים לה כי עליה לשוב ולחיות חיי-צער ועינוי. האם יש קשר ביניהם?
2. ובכלל, לא מצאנו שהיא התפללה או חזרה בתשובה, אלא ההצלחה באה "כי שמע ה' אל ענייך" (טז, יא). עצם העינוי שימש לה כביכול פה לפני הקב"ה. והדבר צריך תלמוד. (ע"ע פירושו ש"י על דברי האמורא שמואל: "די לאבל באבלוי" – סנהדרין צז:)

כשנעמיק בענין אישיותה של הגר, אנו מוצאים שהיא היתה אשה דגולה. רש"י (לבאשית טז, א) מביא ממדרש (ב"ר, מ"ה) "בת פרעה היתה. כשראה נסים שנעשו לשרה, אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר". כלומר, היתה בת-מלכים, ואנו יודעים על תפארת מטרופולין של מצרים בתקופה ההיא, והיא הסכימה לעזוב כל הפינוקים כדי לעמול במשק-בית בביתו של אברהם. חז"ל כינו אותה "צדקת" (שם). והנה שרה מאשרת לה "אשרך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה" (רש"י טז, ב). נוסף על כך, גם אחרי גירושה, היא נקראת "קטורה", תרגום של "קשר", כי היא היתה קשורה במעשים טובים (זהר א/קלג:). פלא הוא שכאשר יצחק הלך יום-יום להתפלל, הלך דוקא אל אותו המקום, באר לחי רואי, אשר שם נפקדה הגר בחזיון של המלאכים (ב"ר, ס"י).

חתנו של הגה"צ רנ"צ פינקל (הסבא מסלובודקה), הרב יצחק ש"ר, כתב את הספר "אברהם אבינו" בו הוא דן אודות מעלותיה של הגר (עמ' פ-צא). הוא מחדש כי שלעומת אליעזר, שהתחיל לשרת את אברהם בהיות אברהם אבינו בן 73 (תוספות על ברכות ז:), וזכה לצאת מכלל "ארור כנען" רק כאשר הלך להביא אשה ליצחק, בהיות אברהם אבינו בגיל 140, הרי שהגר, שהיתה ג"כ מצאצאי חם (=בת פרעה), יצאה מכלל ארור ונדבקה בברוך מיד בנישואיה לאברהם אבינו. הרי שהיא יותר במעלה מאליעזר. והיא זכתה לראות ארבעה מלאכים, כדברי רש"י בפסוק ט' (הראשון שאל בשלומה, השני ציוה לחזור אל שרה, השלישי הודיע על ברכת ה', והרביעי הודיע לה על לידת ישמעאל). וכל זאת אחרי שהיתה רגילה לראות מלאכים כל הזמן בבית אברהם, מה שלא נאמר באליעזר (למרות שהוא היה תמיד דולה ומשקה תורת רבו לאחרים, וניהל את הישיבה בה למדו מאות תלמידים (יומא כח:)).

ובכן, נשאלת השאלה, גדולת-רוח שכזאת, מה לה ולייסורין? למה היה מוטל עליה להתענות שוב ושוב? (ועלינו להעיר כאן שח"ו לחשוד ששרה רדפה אותה באכזריות על רקע של קנאה-נשית. הרב שר מבאר שחירושה של הגר היה בכך שלא היתה כפופה לרבנות, כראוי ללומדי תורה, כמבואר בברכות (ח). "אל ידור במקום רבו אם לא כיוף ליה". ע"ע דברי הנצי"ב ב"הרחב דברי" על טז, ו) ומבואר במדרש שהעינוי התבטא רק בכך ששרה בקשה ממנה להוביל אחריה **דלי מים לבית המרחץ**, למרות כל גדלותה הנפשית-רוחנית של הגר (עין רמב"ם, הל' עבדים, א/ז). זאת אומרת ששרה אמנו ניסתה לחנך את הגר בהתנהגות הראויה, ביחס הנכון יחס של בעונה והכנעה כלפי בת-מלכים, ולא היה כאן עינוי קנטרני ח"ו.

דרך אגב נעיר, כמו שהגר (גימטריא 208) מסמלת מדת הדין והעינוי, כך הוא גימטריא יצחק (208), בעל היסורים והדין (ראה ב"ר, ס"ה). המעניין הוא שבכל זוג נשמות של איש ואשה, צריכים ניגודיות ואיזון בין חסד ודין. ולכן לעומת אברהם (=חסד) היתה צריכה להיות שרה (שנהגה בקפידה וחומרא, וכן הגר). כך להיפך, לעומת יצחק (=מדת הדין) היתה צריכה להיות רבקה, בעלת חסד (ששאבה מים לעוברי אורח).

ומעתה נוכל לעמוד על יסורי הגר. בתחילת דרכה, הצדקת הגר חשבה שההצלחות החיצוניות הן הן קנה-מדה והיכר לצדקותו של האדם. ולכן, כאשר ראתה ששרה סבלה עקרות, בזמן שהיא עצמה נכנסה להריון תיכף ומיד, היא חשבה: "שרי גבירתי, אין סתרה כגלויה. נראית צדקת, ואינה צדקת. אילו היתה צדקת, ראו כמה שנים שלא נתעברה. ואני בלילה אחת נתעברתי!" (ב"ה, מ"ה). זאת אומרת, היא לא הבינה שההתקרבות לה' באה דוקא ע"י יסורין ועינוי, ובכך האדם מתקדש. (ראה ברכות דף ה': ג' מתנות טובות ניתנו לישראל, תורה, א"י ועוה"ב, ולא נתנם אלא ע"י יסורין).

והרי חז"ל לימדונו :

- "כל שהקב"ה חפץ בו, מדכאו ביסורין" (ברכות ה.).
- "הקב"ה מביא יסורין על צדיקים בעוה"ז, כדי שיירשו העוה"ב" (קידושין מ:).
- "איסורם ביסורין כדי שיחזקו זרועותיהם..." (ע"ז ד.).
- "חביבים יסורין..." (ב"מ פה. וכן סנהדרין קא.).
- "התורה נקנית במ"ח דברים... בקבלת היסורין" (אבות, ו).
- "כל השמח ביסורין שבאין עליו, מביא ישועה לעולם" (תענית ח.).

וכמה הרחיב מהר"ל בביאורו כיצד היסורים מרוממים את האדם, ומרחיקים אותו מן החומריות והגסות, מעדנים את רוחו ומחזקים את שכלו. [מקורות במהר"ל - "נצח ישראל", פרק י"ד עמ' פה-פו; / "דרשות" הקדמה לדרוש על התורה, דף ה; / "גבורות ה'", פרקים יב, טו, טז, מ, עמ' סה, עב, עח, קמח, / "חידושי אגדות א"י" על שבת פח: עמ' מה, / "חידושי אגדות ב"י" על סוטה ט, עמ' מב, ועוד]

מובא ב"שיטה מקובצת" (על כתובות קי.) "ובל יאמר שְׁכָן חֲלִיתִי, העם היושב בה נשוא עון", שיושבי ארץ הקודש (שְׁכָן = שוכן, גר) לא יתלוננו על שהם נרדפים וסובלים, כי הרי יש בכך אישור שהם מנוקים מן החטא. כלומר, הגר למדה מאותן הצרות שכך היא הדרך להתעלות. ודוקא דברי המלאך שימשו הקדמה לברכה שנתברכה. ולכן לא הצטרפה להתפלל. על כן חזרתה לביתה של שרה ("שובי... והתעניי") שימשה לה כמו "תשובה".

ואעפ"כ, סוד גדול גילה לנו רמב"ן (על דברים כח, מב) שאמנם מנת היסורין נוראים הם בחיצוניותם, אבל בכל זאת, אליבא דאמת, בני ישראל הינם מוגנים ושמורים מכליה ואסון מוחלט. היסורים באו בכדי לחנך, ולא בכדי להשמיד.

- "צריך אדם להחזיק טובה להקב"ה בזמן שהיסורין באים עליו. למה? שהיסורים מושכים את האדם להקב"ה" (תנחומא, כי תצא ב.).
- "יהא אדם שמח ביסורין יותר מן הטובה, שאילו אדם בטובה אין נמחל לו עון שבידו. וביסורין, נמחל לו" (ספרי, ואתחנן, ל"ב).
- "אין יסורין באין על ישראל אלא לטובתם ולאהבתם של ישראל" (תדא"י, יא).
- ולכן, בסופו של דבר: "ישראל, כל זמן שהיסורין באין עליהן, היסורין כלים, והם (=ישראל) במקומם עומדין ואינם כלים" (תנחומא נצבים, א).

לכן, דברי המלאך להגר היו לחינוכה ולטובתה: "והתעני".